

Szontagh Miklós Tátrakalauza

Az 1867-es kiegyezés után a technikai fejlődés mellett a politikai légkör is a békés időszakot segítette elő, ami tágabb teret adott a társadalom szélesebb rétegeinek a jólétre. Ennek az életmódváltásnak egyik velejárója volt a szabadidő, a sport és az egészségkultusz elterjedése. A háromféle új lehetőség egyik közös pontja lett a tömeges turizmus, azon belül is főleg az üdülőhelyek és gyógyfürdők egyre népszerűbb látogatása. „Az Alpok látogatása mellett nálunk a „boldog békeidők” korszakában a tátrai nyaralás jött divatba.”¹ A fürdőzés szavunk a 19. században rendelkezett talán a legnagyobb jelentéstartalommal: „a tisztálkodás mellett magában foglalta a fölfrissülést, a testedzést, az arra rászorulóknak gyógyulását és nem utolsósorban a szabadidő kellemes eltöltését, a pihenést, a szórakozást, sőt a nyaralást is”.²

A korszak egyik első gyógy- és sportcélpontja a Magas-Tátra volt. Már a reformkorban sok szépet ír róla Vahot Imre az 1846-ban megjelent *Magyarföld és népeinek* A Kárpátok vagy a Tátra című fejezet bevezetésében: „A magyarföldnek e munkában adandó szebb tájképei közül, első helyre nem ok nélkül tettük hazánk legmagasabb hegyét, a középponti vagy az alap-Tátrát. Ez Szepes és Liptó megyében mintegy fénypontját, koronáját képezi a magyarföld nagy részét elborító Kárpátoknak. [...] Ez a mi országunk legerősebb határköve, védfala, melly gigászi karjaival mintegy eltakarni, fentartóztatni látszik az éjszaki hatalomnak hazánk mesgyéire irányzott pillantásait, vágyait. Számos csúcsaival úgy áll ott Tátránk, mint meséinkben a kincset őriző sokfejú sárkány, melly fölhegyezett fülekkel figyelmez a jelen és jövő titkaira.”³

KIS ATTILA (1983) történelem- és filozófiatanár, hittanár, jelenleg az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Művelődéstörténeti Doktori Programjának doktorandusza.

- 1 Jusztin Márta: „Utazgassunk hazánk földjén!” A belföldi turizmus problémái a két világháború között Magyarországon. In *Korall Társadalomtörténeti Folyóirat*, 2006/26. https://epa.oszk.hu/00400/00414/00018/pdf/EPA00414_Korall_2006_26_185jusztin.pdf (megtekintés: 2023. 04. 30.)
- 2 Kósa László: *Fürdőélet a Monarchiában*. Budapest, 1999, Holnap Kiadó, 5.
- 3 Vahot Imre, Fényes Elek, Luczenbacher János (szerk.): *Magyarföld és népei eredeti képekben*. Egyes füzet. Pest, 1846, 9.

A sokféle új üdülő- és gyógyhelyszín látogatása egyre gyakrabban társult kulturális kirándulásokkal. A gyógyhelyek rengetegében segítettek eligazodni az újfajta életmód igényeihez igazodó útikönyvek és útikalauzok. Az útikönyv vagy útikalauz olyan, utazási irodalomhoz kapcsolódó műfaj, amely „a turisták számára szükséges információk tömör összefoglalását adja az úticélként választott országról, városról”.⁴ Ennek már korábbi korokban is voltak előzményei, például a középkori zarándokok feljegyzései, az újkori útinaplók, de igazán népszerűvé azzal vált a műfaj, hogy egyre többen tudtak írni-olvasni, illetve egyre több embernek volt lehetősége utazásra. Ezek az útikönyvek a természeti és kulturális leírások mellett praktikus tanácsokkal látták el az érdeklődő olvasót. Hasonló leírások segítettek az újkor végén az úgynevezett Grand Tournon részt vevő gazdag arisztokratákat. Grand Tournak nevezték azt a – ma talán tanulmányútként definiálható – 2-3 éves időszakot, amikor a frissen diplomázott, előkelő származású fiatalok körutazást tettek Európában. Ez ugyan nem volt kötelező, ám társadalmilag elvárt szokásnak számított a 18. század folyamán. Az utazás ideje alatt a fiatalok nevelőik kíséretében megtekintették a legfőbb európai látványosságokat⁵ és nevezetességeket. Igazi minta lett ehhez az 1828-tól kiadott német Baedeker sorozat, amely kiváló minőségben, térképekkel gazdagon ellátott, természeti-kulturális útbaigazítást is adó praktikumokkal kiegészített műfajteremtő alkotás.

A Magyarországi Kárpát Egyesület (MKE)

Hazánk első turistaegyesületét 1873-ban alapították. „A Tátra nagy iramú feltárása a Kassa–Oderbergi Vasút 1871-ben történt megnyitása és az MKE mint első hazai turistaegyesület Tátrafüreden történt megalakulása (1873. augusztus 10.) után kezdődött. [...] Az MKE a Tátra és általában a Kárpátok feltárására, megismertetésére, az abban az időben fejlődésnek indult idegenforgalom elősegítésére alakult, nem utolsósorban a Szepesség természeti kincseinek kiaknázása céljából. Az Egyesület életét és tevékenységét a székhelyének változása szerint három részre oszthatjuk.”⁷ Először Késmárk (1873–1883), aztán Lőcse (1884–1891), végül Igló⁸ (1891–1920) volt Trianonig az egyesület központja.⁹ Az

4 Szerdahelyi István (főszerkesztő): *Világirodalmi Lexikon*. 16. kötet (U–Vidz). Budapest, 1994, Akadémiai Kiadó, 240.

5 Pl. Párizs, Turin, Firenze, Róma, Nápoly, Velence, Bécs, Rajnavidék, Németalföld.

6 Ebben komoly szerepe volt az ottani gyógyszerintézet vezetőjeként Szontagh Miklósnak.

7 https://hu.wikipedia.org/wiki/Magyarorsz%C3%A1gi_K%C3%A1rp%C3%A1t-egyes%C3%BClet (megtekintés: 2023. 04. 23.)

8 2024. február 6-án nyílt Iglón kiállítás Mészáros János és Nyisztor Miklós gyűjtéséből a Magyarországi Kárpát Egyesület 150 éve alkalmából.

9 Vö. Kósa László: *Fürdőélet a Monarchiában*. Budapest, 1999, Holnap Kiadó, 44.

egyesület útépitésekkel, jelzett turistaösvények kialakításával, menedékházak építésével, ezek karbantartásával is foglalkozott a térség népszerűsítése mellett. Tátrafüred mellett egyre több nyaraló- és gyógytelep, -város épült ki.

Az MKE felügyelte a túravezetők kiképzését, és a szakmai munkájukat is ellenőrizte. Az egyesület támogatta a Tátra tudományos vizsgálatát is. Az idegenforgalom népszerűsítését szolgálta az 1889-től megjelenő első magyar természetjáró folyóirat, a *Turisták Lapja* is.

Szontagh Miklós (1843–1899)

Szontagh Miklós 1843-ban született Alsókubinban, Árva vármegyében, ahol édesapja, Szontagh Dániel főszolgabíró volt. Miklós már édesapjától kiváló példát láthatott az emberbaráti szeretetre: az 1831-es kolera idején bátran segédkezett a rászorulókon, az 1847-es éhínségkor ingovány lecsapolásával adott munkát sok embernek, 1849-ben pedig sok hadi sebesültet segített gyógyszerrel; részt vett közkönyvtár kialakításában; az egyházi életben református esperes volt.¹⁰ Ilyen környezetben és példák alapján Miklós alapos nevelést kapott. Két nyelvet sajátított el a magyaron kívül, a németet és a szlovákot, majd 1868-ban szerzett Bécsben orvosi oklevelet. Ezután Pestre érkezett, ahol, mint botanikával foglalkozó orvos a *Természettudományi Közlöny* növénytani rovatát vezette 1873-ig. Ezen évek során több európai országban, főleg az Alpok hegyeiben járt botanikai túrákon, amelynek során figyelme a magashegyi klimatikus gyógy módok felé fordult.

Szontagh Miklós 1873-ban került Ótátrafüredre a gyógyvízintézet igazgatójaként. Maga is tüdővészben szenvedett, ezért is kereste az ideális gyógyhelyet. Az ottani állapotokkal nem volt megelégedve, ezért a közelben (későbbi Újtátrafüred) 20 holdnyi bérelt területen saját gyógyszeranatórium építésébe kezdett. Az új hidegvíz-gyógyintézet 1876-ban nyitott meg. Ezt 1883-ban kiegészítette hazánk első télen is működő magaslati gyógyintézménye. Ettől kezdve már más betegségekkel, pl. Basedow-kórral is kezelték betegeket az újtátrafüredi szanatóriumban. A ritka és tiszta hegyi levegő, az alhavasi klíma, a víz, a tátrai vegetáció együtt a légzőszervi, emésztési és idegi panaszokra is gyógyírt jelentett a Szontagh-féle kezelésekkel. „Elsősorban korszerű hidegvíz-gyógykezelés és – a korban széles körben terjedő tébécés fertőzés ellen hatékony – magaslati levegő ajánlatával hívogatták a gyógyulni vágyókat. Újdonság volt az is, hogy a vidék természeti adottságait kihasználva nem korlátozták az ott-tartózkodást a nyári idényre. Szontagh Miklós alpi példákra hivatkozva fáradhatatlanul népszerűsítette a téli üdülést.”¹¹

10 Ld. Nagy Iván: *Magyarország családai – Szontagh család*. In <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/tizedik-kotet-9475/szontagh-csalad-igloi-es-zabari-AFEE/> (megtekintés: 2023. 04. 29.)

11 Kósa László: *Fürdőélet a Monarchiában*. Budapest, 1999, Holnap Kiadó, 45.

Az orvoslás mellett Szontagh természetjárással, hegymászással és síeléssel is foglalkozott. Komoly szerepe volt a Magyarországi Kárpát Egyesület létrehozásában, sokáig vezette a Tátra-osztályt. Emellett irodalmi-publicisztikai tevékenységet is folytatott: 1883 és 1885 között szerkesztette a *Tátra-vidék* című hetilapot, írt a *Vasárnapi Újság*ba, az *Orvosi Hetilap*ba és a *Természettudományi Közlöny*be. Önálló kötetként készítette el a *Tátrakalauzt*, amely hivatásának és hobbijainak is afféle összefoglalása lett. Ennek előzménye volt Szontagh két másik műve. Az 1885-ben kiadott *Képes kalauz a Tátraalji fürdőbe és a Magas Tátra hegyvidékére* című mű Iglón jelent meg, és az egyik első leírásnak tekinthető a Magas-Tátráról. A *Tátrakalauz* előtt egy évvel, 1895-ben jelent meg a Szontagh Miklós által alapított Újtátrafüreden *A Magas Tátra és hegyvidéke, különös tekintettel a tátravidéki fürdőkre és nyaralóhelyekre* című mű, amely inkább a szakorvos szemüvegén keresztül írja le az egyre népszerűbb vidék értékeit. Művét fia, ifjabb dr. Szontagh Miklós vitte tovább, aki szívén viselte a tátrai hegyivezető képzést és mentést.¹² Emlékére rendszeresen rendezik meg a Szontagh Miklós Emléktúra és Teljesítménytúrát.

A Tátrakalauz

1896-ban a millennium évében jelent meg dr. Szontagh Miklós *Tátrakalauz. Utmutató a Magas Tátrába s a Tátravidéki fürdőkre* című könyve. A mű egy korábbi „A Magas Tátra és hegyvidéke” című átfogó és részletes munka rövidebb átdolgozása. Ennek okát a szerző így fogalmazta meg az előszóban: „hogy tágabb körben ismertebbé tétessék a Magas Tátra s annak környéke, szükségessé vált, kisebb alakban s lényegesen olcsóbb kiadásban összefoglalni mindazt, ami a turistát és a fürdővendéget érdeklí”.¹³ A szerző kiemeli, hogy a könyv összeállításakor figyelemmel volt a vasúti vonalakra, hogy az utazó minél könnyebben tudjon eljutni egy-egy általa ismert helyszínre. Ezért is támogathatta a Kassa–Oderbergi vasút a könyv kiadását. A mű nagyon olvasmányos, informatív és rövid, illetve külön értéke, hogy a szerző érdeklődési körének minden területe megjelenik benne, sőt még ki is egészül geológiai és történeti-kultúr-történeti ismeretekkel. A könyvet három kiváló és a kiadás előtti évben készült katonai térkép teszi még felhasználó-barátabbá. Minden szempontból megfelel a modern turistakönyvek igényeinek.

A könyv gyakorlati és praktikus szempontok alapján készült. Az első nagyobb fejezet elején Szontagh összefoglalja, hogy számára mit jelent a turistalét, miért is ajánlja azt mindenkinek. „A turistáskodás nem időhöz, órához

12 Vö. Mátyási Koppány: *A Tátra népszerűsítése Szontagh Miklós Tátra-vidék című lapja révén*. Szemináriumi dolgozat. Budapest, 2005, 3.

13 Szontagh Miklós: *Tátrakalauz. Utmutató a Magas Tátrába s a Tátravidéki fürdőkre*. Budapest, 1896, Singer és Wolfner, III.

kötött divat, hanem bizonyos élethivatás mellett valóságos szükséglet, természetes gyógyeszköz. [...] Apáink kimért, egyszerű és természetes életmódja és rendszeres, jóformán órára szabott munkája nem vette igénybe nagyobb mértékben idegrendszerüket. Azt a szenvedély és kapzsiság mérge nem mértelyezte. Ellenben a mai kor munkája és élete izgalmas jelenetek gyors váltakozása, valóságos küzdelem a létért. [...] A tiszta, hamisítatlan természet, egyszerű életmód, az agy pihentetése, a fizikai munka fokozása a kifáradásig, de nem kimerülésig, mindennapi séták, nagyobb kirándulások, sőt fárasztó hegymászások, lovaglás, vadászat, úszás, evezés, ezek az igazi gyógyszerek, melyek a kultúra betegét meggyógyítják.”¹⁴ Ezt követi a Kárpátok hegyrajza, amely lényegében egy kiváló geológiai és földtörténeti összefoglaló. Ha már tudjuk, hogy hol vagyunk, és az hogyan alakult ki, akkor körbe is nézhetünk, és láthatjuk, hogy milyen növények találhatóak meg a Magas-Tátrában (a rövid botanikai ismertetésben felfedezhető Szontagh személyes elköteleződése a növénytan iránt, így egyszerre részletes és érdekes leírást olvashatunk), illetve milyen éghajlati viszonyok jellemzőek rá. A hőmérséklet változásait a különböző gyógymódok megválasztása szempontjából ismerteti a szerző; itt találkozunk az orvos és a természettudós a túrázóval.

A természeti táj leírását az emberi események áttekintése követi, egy történeti összefoglaló a terület fontosabb eseményeinek vázlatos ismertetésével, illetve az épített környezet kialakulásával.

A következőkben praktikus ismereteket olvashatunk, hogy a tervezett kirándulásokat mikor érdemes megtenni, hol érdemes megszállni, illetve milyen felszerelést vigyünk magunkkal. „A legtöbb turista a Tátra-kirándulásait július-augusztusban teszi. Bizonyára azért, mert erre az időre esik az iskolák és hivatalok szünideje, és mert július- és augusztusban van a nyárnak legnagyobb melege, a midőn a hegyek és fenyvesek iránti vágyakozás a legnagyobb.”¹⁵ A szerző a réteges öltözködésre hívja fel a figyelmet, és több praktikus tanácsot is ad:¹⁶ például ha a Magas-Tátrában túrázunk, a nehezebb terepekre érdemes hegyi vezető, kalauz segítségét igénybe venni. Hegyi vezető valakiből csak a Magyarországi Kárpát Egyesület által elismert vizsgálóval lehetett, Szontagh a két „rendbe” sorolt hegyi vezetőket név szerint is felsorolja (véltetően a csalók elkerülésére), és megadja a túrák nehézségi foka alapján a napidíjazást is, hogy jobban lehessen tervezni a túrákat. Végül a bérkocsik, hátszlovak és a tátrai szállások vannak beárazva, hogy az utazó a szállásának árai alapján is tudjon útvonalat tervezni.¹⁷

14 Szontagh Miklós: *Tátrakalauz. Utmutató a Magas Tátrába s a Tátravidéki fürdőkhöz*. Budapest, 1896, Singer és Wolfner, 1–3.

15 Uo. 40.

16 Uo. 41.

17 Uo. 45.

A praktikus ismeretek között a hivatalos iratok szerepelnek, illetve a pénzváltási lehetőségeket veszi sorra Szontagh. Hazánkban még a külföldi utasoknak sem kellett útlevél, csak személyi igazolvány. A szerző felsorolja a postahivatalokat, távbeszélőket és távírdákat, amelyek segítették a távolsági kommunikációt. A felsorolást a Magas-Tátra felé vezető vasúti menetrendek, illetve általános úti tájékoztatás zárja.

A könyv második része tematikus felsorolása a városok, fürdők, nyaralóhelyek, turistatelepek és egyéb megszállásra alkalmas helyeknek a vasútvonalak mentén:

- A kassa-poprádi vonal;
- A turistaút mentén a Csorba-tótól Barlangligetig;
- A kassa-eperjes-orlói vonal;
- A zsolna-ruttká-poprádi vonal;
- A poprádvölgyi vonalon a Dunajecig.

Mindegyik részben a települések rövid bemutatását találjuk, amelyben helyet kap a táj bemutatása mellett egy rövid történeti összefoglaló, a helyi látványosságok és szállásajánlatok, illetve étkezési és utazási lehetőségek. A záró, harmadik rész pedig 12 túraútvonalat ad meg különböző erőnlétű utazók számára.

Szontagh Miklós Tátra-könyve ma is kiváló olvasmány. Leírásai – ahol ezt megőrizte a vérzivataros 20. század és a pusztító szélviharok – ma is jól követhetők. Persze az árak már nem érvényesek, és az útvonalakban is van módosulás, az autó, az internet és az okos telefon a szerző által említett kommunikációs eszközöket már okafogyottá tette, ám a természeti, történeti és geológiai leírás mit sem veszített aktualitásából. A Szontagh által alapított Újtátrafüred pedig ma is várja a gyógyulni vagy túrázni vágyókat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Jusztin Márta: „Utazgassunk hazánk földjén!” A belföldi turizmus problémái a két világháború között Magyarországon. In *Korall Társadalomtörténeti Folyóirat*, 2006/26. https://epa.oszk.hu/00400/00414/00018/pdf/EPA00414_Korall_2006_26_185jusztin.pdf (megtekintés: 2023. 04. 30.)

Kósa László: *Füredélet a Monarchiában*. Budapest, 1999, Holnap Kiadó.

Magyarországi Kárpát Egyesület:

https://hu.wikipedia.org/wiki/Magyarorsz%C3%A1gi_K%C3%A1rp%C3%A1t-egyes%C3%BClet (megtekintés: 2023. 04. 23.)

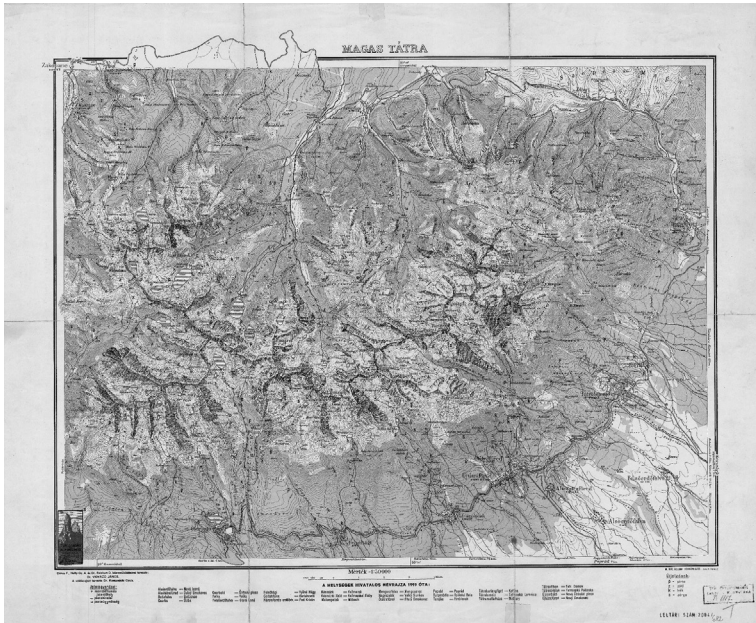
Mátyási Koppány: *A Tátra népszerűsítése Szontagh Miklós Tátra-vidék című lapja révén*. Szemináriumi dolgozat. Budapest, 2005.

Nagy Árpád: *170 éve született id. dr. Szontagh Miklós*. In <https://www.magas-tatra.info/2013/08/170-eve-szuletett-id-dr-szontagh-miklos.html> (megtekintés: 2023. 04. 29.)

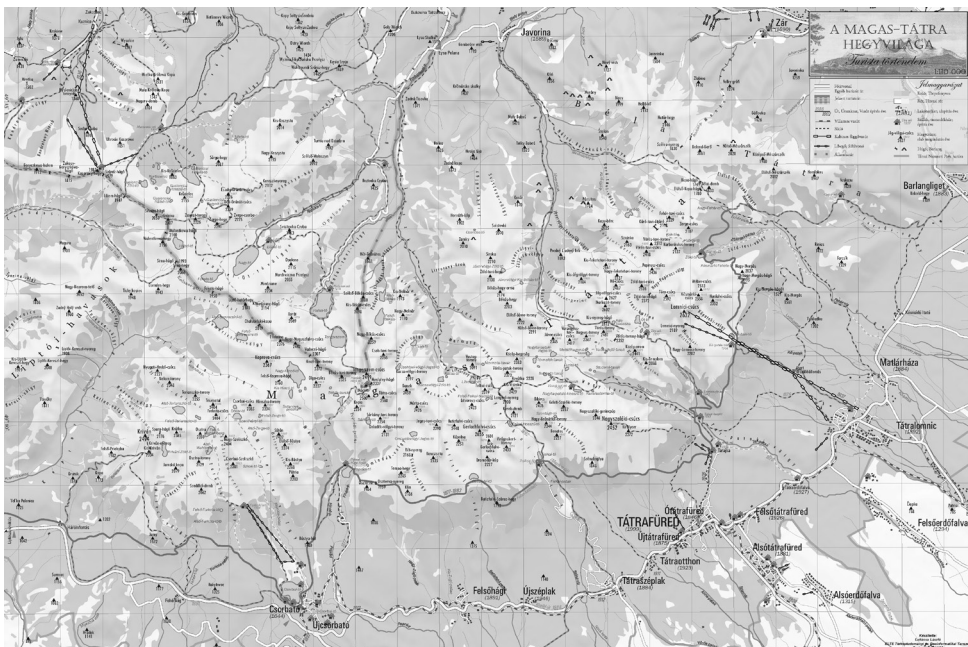
Nagy Iván: *Magyarország családai – Szontagh család*. In <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/tizedik-kotet-9475/szontagh-csalad-igloi-es-zabari-AFEE/> (megtekintés: 2023. 04. 29.)

Forrás: ELTE Térképtudományi Tanszék Könyvtára, leltári szám: 827

Forrás: ELTE Térképtudományi Tanszék Könyvtára, leltári szám: 1117; 2004/682

Forrás: Lukácsa László térképe (ELTE Geoinformatika Szak Térképszerkesztés és -tervezés tantárgy beadandó, 2010/11)